

Bóhm Antal

•
Kampánykultúra?

Kampány a
"következmények nélküli országban"

MTA
Politikai Tudományok Intézete

Institute for Political Science of
HAS

© Böhm Antal, 2006
Minden jog fenntartva

Sorozatszerkesztő:
Szógyi Lenke

Tárgyszavak:

választási kampány, parlamenti választások 2006, MSZP, Fidesz, MDF, SZDSZ

HU ISSN 1787-565X

Kiadja az MTA Politikai Tudományok Intézete

1014 Budapest, Országház u. 30.

Felelős kiadó: az MTA PTI igazgatója

Műszaki szerkesztő: Kovács Mariann

Bóhm Antal

Kampánykultúra?

Kampány a „következmények nélküli országban”

A tanulmány 2006. augusztusában készült

Mint ahogy az első jelekből következtetni lehetett, a 2002. évi parlamenti választás lezárulásával nem fejeződött be a kampány, ellenkezőleg, még nagyobb indulattal feszült egymásnak az ellenzék és a kormánykoalíció¹. Az ország politikai értelemben is kettészakadt, a szociálliberális és konzervatív blokk küzdelmét a két kispárt képtelen volt érdemben befolyásolni.

A Fidesz a jobboldal gyűjtőpártjaként nem tudta, nem akarta elismerni választási vereségét, a „választás második fordulóját mi nyertük meg” hangoztatták, Pokorni pedig a „legfényesebb vereségként” aposztrofálta a történeteket. A kormánykoalíció nyilvánvalóan csalt a választásokon, az igazi győztes tulajdonképpen mi vagyunk, ezért kell újra és újra számolni a szavazólapokat, a gépi feldolgozás helyett természetesen csakis a kézi újraszámolás lehet elfogadható és így tovább egészen a szavazólapok megsemmisítéséig. Az újra számlálási hisztériát a kormányfő D 209-es ügynökműltja körüli vita követte, amely a koalíciót s azon belül az SZDSZ-t is megosztotta. Végülis nem sikerült Medgyessy-t megbuktatni s a koalíciós együttműködés helyreállt.

Ebben a választást közvetlenül követő időszakban az MSZP a konfrontáció helyett az „árkok betemetését” szorgalmazta. Medgyessy Péter konszenzust kereső személyiség, nem hajlandó felvenni az ellenzék elébe dobott kesztyűjét, következésképpen állandó támadások kereszttüzeiben áll. Helyzetét nehezítette az MSZP belső ellenzéke, valamint a koalíciós partner jó néhány megnyilvánulása. Ugyanakkor a koalíció sikeresen zárta az önkormányzati választásokat is, s a kormány 100 napos programja – benne a közalkalmazotti nagyarányú béremeléssel – átmenetileg növelte a kormány iránti szimpátiát. A kormányfő elleni támadások azonban nem szűntek meg, 2004-ben rohamosan csökkent az MSZP-SZDSZ (és természetesen a kormány) népszerűsége, amely végülis a kormányfő lemondá-

¹ Bóhm A.: A befejezetlen kampány. In: Parlamenti választások 2002.

sához vezetett. Medgyessy puccszerű eltávolítása után egy kevésbé ismert, igen gyors politikai karriert befutó fiatal politikus, Gyurcsány Ferenc került a miniszterelnöki székbe.

Gyurcsány személyéről megoszlottak az ellenzéki vélemények, egyesek az ellenzék számára „főnyereménynek” tekintették, mások viszont illegitimnek aposztrofálták, mondván még csak nem is parlamenti képviselő, azaz nem a parlamenti választások útján került kormányfői pozícióba.

Ettől kezdve Gyurcsány áll célkeresztben, minden lépése, tevékenysége az ellenzék nemegyszer agresszív bírálatát váltja ki. A kormányoldal célkeresztjében viszont Orbán Viktor áll változatlanul, s igen rövid idő alatt kiderül, hogy a 2006. évi választás kettőjük között dől el, s a választási kampány is kettőjük körül kulminál. Gyurcsány felveszi a kesztyűt, s bár nem konfrontatív karakter, reagál a kihívásokra, lendületes kormányzásba fog, s a 100 lépés programjával átveszi a politika tematizálását. Megjelenése, fellépése visszafordítja a koalíció népszerűségének zuhanását, s a választás előestéjére kormány és ellenzéke már fej-fej mellett halad. Gyurcsány vagy Orbán? Erre egyszerűsödik le a kampány, és a két nagy politikai tábor vádjai és ellenvádjai a két miniszterelnök-jelöltet illetik, s többé-kevésbé szinkronban állnak egymással. Lakásügyek itt is, ott is, vagyonszerzés itt is, ott is, parlamenti vizsgáló bizottság mindkét oldalon, és Tokaj-Sárazsadány kontra Nomentana Kht., hogy csak a fontosabbakat említsük.

A kampány természetesen – a fentiek ellenére – nem redukálódik két személyre, mert mindkét tábor különböző érdekcsoportokat foglal magába.

A Fidesz blokk minden igyekezete ellenére nem tudja magába olvasztani az MDF-et. Több más jobboldali kispárthoz hasonlóan az MDF-ből is leszakít különböző személyeket, csoportokat, azonban az MDF a kampány finisében is őrzi integritását. Debreczeni József, az Orbán Viktor című, az ex-miniszterelnök iránt lojális könyv² szerzője ezért több írásában kemény bírálja Orbán Viktort. Például: „Már kormányfőként igyekezett negligálni a parlamentet, de a 2002-es választási vereség után olyan lépéseket tett, amelyek nem tolerálhatók. Előbb létrehozott egy vezérelvű tömegmozgalmat, majd végletekig centralizált vezérpárttá alakította a Fideszt. Azután összekötötte a pártot a mozgalommal, s ehhez társult a tömény populizmus. Olyan jelenségek ezek, amelyekhez ma a szovjet utódállamokban vagy Latin-Amerikában kereshetünk analógiát. A két világháború közt másutt is.”³

„A jobboldal erkölce ma: az antikommunizmus” ...

² Debreczeni József: Orbán Viktor Osiris Kiadó 2002.

³ Gátlástalan populizmus. Debreczeni József a Fidesz-vezér átváltozása Buják A. riportja. 168 óra 2006. március 2. 22-23.

„Orbán '98 után emelte posztulátummá az antikommunizmust: a gátlástalan politikai és anyagi hatalomszerzés fedőideológiájává. Ma ultima ratio, ami mindent igazol.”⁴

Ezek után aligha véletlen, hogy Debreczeni József kevéssel ezután III/III-as gyanúba keveredett, s a gyanú természetesen Fidesz-közeli forrásból fakadt. Dávid Ibolya, aki régóta – s nem csak a választási vereség óta – szálka a Fidesz-vezetés szemében nem kevessebbel vádolja meg a Fideszt mint azzal, hogy nem is jobboldali párt, hiszen ...”a volt állampárt prominensei jelennek meg a soraiban és a késő kádári »értékek« a politikájában: ingyen ígér mindent, miközben harcot hirdet a magántulajdonnal, a piacgazdasággal szemben.”⁵ (Az állampárt prominensei nyilvánvalóan: Csintalan, Pozsgay Szűrös.)

Időközben a Fidesznek meggyűlik a baja más szerveződésekkel is. Miközben a jobboldal integrálására törekszik, óhatatlanul az új „felfedezettek” mellett háttérbe kerülnek a régi kollaboránsok, szimpatizánsok, mert úgy élik meg a változást, hogy megfélemlítettek róluk. Makovecz Imre például azt veti a Fidesz-politikusok szemére, hogy leblokkolják a polgári körök „alulról” jövő szervezkedését, pedig ő maga két évet áldozott erre „feleslegesen” az életéből. Malgot István hasonlóan minősíti a történeteket, s a Professzorok Batthyány Körének prominense, Solymosi Frigyes is hasonló tapasztalatokról számol be időről-időre. A jobboldali gyűjtőpárt természetesen nehezen tudja a különböző érdekcsoportokat tartósan egyben tartani, vezetése abban is bizonytalan, hogy az utcai politizálás önmagában eredményes lehet. Valószínűleg ez az oka – a baloldali kihívások mellett – Orbán parlamenti visszatérésének, több mint hároméves bojkott után. Sőt, Orbán vállalja a TV vitát Gyurcsánnyal, amely fontos erőpróba a választásokat megelőzően.

A kampány közben egyre lendületesebbé válik. Az új demokrácia eddigi választási kampányai közül minden bizonnyal ez a legagresszívabb, botrányos eseményekben bővelkedő. Közvetlenül az első választási forduló előtt Csopody Miklós így minősítette a 2006-os választási kampányt: „A legbotrányosabb és a legmocskosabb küzdelem volt 1990 óta, amit már alig-alig lehet kampánynak mondani, és még nincs vége. Sokan nemcsak a választók türelmével éltek vissza, hanem szinte kikezdték az alkotmányos parlamenti demokrácia alapjait.”⁶

Ehhez azt fűzhetnénk hozzá, hogy 2002. kampánya nem szűnt meg, elhúzódott 2006-ig, s közben egyre intenzívebbé vált, amelyben a negatív elemek („a negatív kampány”) dominált ígéretekkel – ígéretdömpinggel – vegyesen, s amelyben a politikai élet

⁴ Debreczeni József: Írástudók ájulása. Népszabadság 2006. márc. 11. Hétvége 1.

⁵ Dávid I: Hol a jobboldal? Népszabadság 2006. márc. 16. Hétvége 11.

⁶ Pagonyi Lajos interjúja Csopody Miklóssal – Mackóban viszi le a szemetet. Népszabadság 2006. március 29. 5.

mindennapi taktikázásától a politikai bűnözésig sokminden előfordult, s amelyben a két nagy tábor mellett a kispártoknak csupán epizód szerep jutott.

A kampány tétje

Mivel a parlamenti pártok mindegyike volt már hatalmi pozícióban, 2006-ban a második kormányzati szerep esélye mind az ellenzék mind a kormánykoalíció számára egyaránt fontos motivációnak bizonyult. Ezen felül azonban a Fidesz számára vált nagyobb a tét, hiszen egy újabb vereség Orbán és a másfél évtizede együtt politizáló „kemény mag” széthullását eredményezhetné. Már a 2002-es vereség után is felvetődött Orbán visszavonulása⁷, s holdudvarának szétesése, ezt azonban a Fidesz vezérkara túlélte. A vezetésben 1998 óta alig történt változás, s csak a Fidelitasban tűnt föl néhány új arc. A választás tétje a Fidesz számára tehát az életben maradás. Ez különben minden gyűjtőpárt esetében felmerül, vereség esetén ugyanis már nem lehet stallumokat, hivatalokat, kormányzati megbízásokat osztogatni, s ilyen esetekben a politikusok (a „megélhetési politikusok”) jelentős része új pártfogókhoz szegődik.

A szocialisták számára, ha nem is élethalál-harcot, de mégis igen komoly tétet jelent a választás. Ugyan túléltek már vereségeket, de ezúttal egy hosszabb távú kormányzás reformjainak megvalósítására nyílna lehetőség. Gyurcsány számos kedvezőtlen feltétel mellett vette át a miniszterelnöki széket (a párt népszerűsége mélyponton volt, kiéleződtek a párton belüli platform viták, nőtt a feszültség a koalíciós partnerrel, s az ország pénzügyi helyzete is megrendült), s nagyon kevés ideje maradt korrekcióra és egyáltalán a kormányzati hatalom gyakorlására. A kedvezőtlen feltételek ellenére nagy önbizalommal és elszántsággal kezdte meg működését.

A két parlamenti kispárt számára is komoly a választás tétje. Az SZDSZ a választási küszöb határán kedvezőbb helyzetben van, az MDF azonban a létéért küzd, már 2002-ben is csak a Fidesz segítségével (közös listákkal) jutott parlamenti szerephez, azóta viszont tovább erodálódott a Fidesz jóvoltából. A pártot változatlanul érdekes ellentmondás jellemzi, elnökasszonya a népszerűségi lista élvonalában áll több mint egy évtizede, a pártra

⁷ Vö. G.Fodor Gábor: Politikai tanatólógia, avagy miért nem lett öngyilkos Orbán Viktor a 2002-es választások után? G. Fodor Gábor tudományról, politikáról, politikatudományról. In: Lú-e vagy szobor? (szerk.: G. Fodor Gábor – Schlett István) Tanulmányok tudományról, politikáról, politikatudományról. Századvég kiadó 2006. 339-356.

azonban nem terjed ki ez a preferencia. Ennek ellenére a párt önmagában, koalíciós partner nélkül is vállalja a megmérettetést.

A parlamenten kívüli kisebb pártok leginkább csak az egy százalék meghaladásáért, eléréséért küzdenek, ez fennmaradásuk állami támogatását jelentené, talán csak a Centrum esélyei lehetnek nagyobbak, ők azonban 2002-höz hasonlóan, ezúttal is későn kezdtek kampányolni. A kispártok szerepe persze abból a szempontból is fontos, hogy mennyi szavazót tudnak elvenni a két nagy tábortól.

A negatív kampány és a depresszió

Az ellenzék – mint bemutattuk – lényegében a 2002-es választási veresége óta folyamatosan kampányol; először is minden kormányzati döntést opponál, az ország nagyon rossz gazdasági helyzetét hangoztatja, az emberek rosszabb életét deklarálja és győzelme esetén ígéretdömpinget helyez kilátásba.

Ami a kormány opponálását illeti, ez önmagában természetes lenne, hiszen ez az ellenzék dolga. Ebben a tekintetben azonban nem ismert mértéket, a Financial Times-t megvádolja azzal, hogy a magyar kormány megvásárolta⁸, a Budapest Airport üzemeltetési jogának eladását az állami vagyon elkótyavetyélésének, majd sikeres eladása után áron alulinak minősíti, s összefüggésbe hozza Blair budapesti látogatásával.⁹ Az adásvételt pedig finom csúsztatással úgy kommunikálja, hogy a kormány eladta a repülőteret, természetesen felelőtlenül, és az idegen multik érdekében.

Az ország nagyon rossz gazdasági helyzetét a növekvő munkanélküliséggel, a növekvő árakkal (ebben a gázemelés és a gyógyszerárak emelése állandóan napirenden van), és a külföldi eladósodással jellemzik, s a KSH adatai helyett saját forrásokra hivatkoznak. Ami a tényeket illeti a munkanélküliség növekedését a foglalkoztatottak növekedése ellensúlyozta, a gáz- és gyógyszerárak pedig lényegesen szolidabban növekedtek, a gazdaság egyéb fontos mutatói (GDP, export-import mutató, a Forint értéke stb.), amelyekről az ellenzék nem, vagy csak ritkán beszélt lényegesen kedvezőbben alakultak. Ugyanakkor a költségvetési deficit növekvő aránya egyre nyilvánvalóbbá válik, s ez nemcsak az Euro tervezett 2010-es bevezetését veszélyezteti, hanem a gazdaság stabilitását is. Az EU szak-

⁸ A magyar kormány hirdetett a Financial Timesben, s az ellenzék szerint ezt a hirdetést egy Magyarországról szóló, a kormány számára kedvező gazdasági elemzéssel hálálta meg a Financial Times. Az angol lap kemény hangú levélben kikérte magának ezt a gyanúsítást.

⁹ Az ellenzék szerint Blair Gyurcsánnyal való találkozását arra használta föl, hogy az angolok kapják meg a Budapest Airport működtetését

emberei is többször figyelmeztetik a magyar gazdaság vezetőit, az ellenzék pedig – joggal – a hiány kezelhetőségének határaitra hívja fel a figyelmet. Ez reális aggodalom, azonban mindezt túldimenzionálva depressziós kampányba kezdenek a kormánykoalíció ellen.

Néhány hónappal a választás előtt megjelentek az emberek nyomorúságát bemutató plakátok: nyugdíjas asszony kesereg a szívgyógyszerek igen magas ára miatt, meggyötört arcú fiatalember a munkanélküliségét panaszolja, stb. „Rosszabbul élünk, mint négy éve”, s hogy még hatásosabb legyen a depresszió, folyamatosan emelik az újabb és újabb plakátokon a munkanélküliek számát, valamint a gáz- és szívgyógyszer árakat.

Lehangoló, szomorú ez az országot szimbolizáló plakáttömeg, s olyan intenzív és hosszan tartó, hogy bumeráng-effektusként visszájára is fordul. Különböző közvéleménykutatások eredménye szerint a lakosság közel hatvan százaléka saját bevallása alapján jobban él mint négy éve, s mindezt a TÁRKI felmérése is nemcsak megerősíti, hanem az utóbbi négy évet a rendszerváltás utáni évek legnagyobb életszínvonal-emelkedésének minősíti. Jellemző, hogy több Fideszes is sokallja a depressziós hangulat-keltést.

A kampány finisében aztán hangot vált a kampánystáb, s ugyanazok az arcok jelennek meg mosolygósan, vidáman a plakátokon, s hirdetik, milyen jó lesz, ha ismét a Fidesz kerül hatalomra. Persze kérdéses, hogy ezt a radikális imázs-váltást hogyan fogadják a depressziós hangulattól megcsömörlött polgárok.

A Fidesz-kampánnyal különben más problémák, sőt bajok is vannak. Cserélődnek a kampány irányítói, változnak a szövegek, s bár két kampánystáb is működik, szemmel láthatóan hiányzik Wermer, aki annak idején sikerre vitte a Fideszt. Gyakorik a melléfogások, botrányok: a szerver-ügy¹⁰, a Bagó-botrány¹¹, a Magyar vizsla-malőr¹², Gyurcsány kézmozdulatának félremagyarázása és a kormányfő inszinuálása¹³ és számos más kisebb ügy. Ezek az események olyannyira kínosak, hogy a Fidesz-táboron belül is megosztják a

¹⁰ 2006 februárjában Fidesz-aktivisták betörték az MSZP szerverére és letöltötték az MSZP kampányprogramját. Az eset egyértelműen internetes bűncselekmény, amelyet még az Orbán-kormány iktatott törvénybe.

¹¹ Bagó Zoltán Fideszes parlamenti képviselő, a Fidelitas ex-alelnöke visszalépésre akarta rávenni – zsarolással és fényes jövő ígéretével – Romsics Imre múzeum igazgatót, az MDF kalocsai jelöltjét. Találkozásukról magnófelvétel készült, amely nagy botrányt váltott ki. Bagót végül visszaléptették, de időközben kiderült, hogy több mint húsz esetben hasonló történt.

¹² A kormányfőt és kormánypárti politikusokat rágalmazó, önmagát függetlennek aposztrofáló Magyar Vizsla – pamflet levonatát Rogán Antal faxáról küldték nyomdába, amelyet az első tagadások után be is ismert a Fidesz.

¹³ Deutsch-Für Tamás a kormányfő kéztartását „bemutatásnak”, Magyarország elleni obszcén jelnek minősítette, amelyről kiderült, hogy durva belemagyarázás, rágalmazás.

hangadókat. Erre jellemző példa Bencsik András nyílt levele Orbán Viktorhoz¹⁴, amelyben többek közt ez olvasható:

„*Vezénylő Tábornok Úr!* Ha az áprilisi választásokat azért nyeri meg a posztkommunista bünszövetkezet, mert a polgári erők néhány idiótája kötelességének érzi, hogy hibát hibára halmozzon, akkor jó, ha tudja hogy eme idióták, ha százezer évig élnek sem lesznek képesek vezekelni azért a bűnért, amit a magyarság ellen követnek el.

Például amikor Deutsch-Für Tamás sajtótájékoztatón állította Gyurcsány Ferencről, hogy a »legdurvább egyezményes jellel«, azaz hüvelykujját lefelé tartva azt akarta mondani, hogy – idézzük – »Magyarország bekaphatja«, akkor nem mondott igazat. És ez az ön pártja, a Fidesz-Magyar Polgári Szövetség szavahihetőségét erősen rombolta. Ugyanis nem ez volt az első ilyen nyegle hiba.

Hiba hibát követ. Kezdődött a Magyar Vizsla levonatát a Fidesz székházból elfaxoló aktivistával. Aztán jött a magyar vállalkozók tízezreinek küldött reklámlevelet hisztérikusan túlreagáló Simicska Lajos, aki egyenesen torokelváágással fenyegette meg a reklámlevél küldőjét, vagy az MSZP számítógépére éjjel bekukkantó és onnan adatokat ellopkodó Fidesz-alkalmazottak, most pedig Deutsch-Für Tamás melléfogása... Ennyi tán elég is.”

Tekintsünk el a levél hangnemétől, a hatalomra készülő „posztkommunista bünszövetkezettől”, ez ugyanis megszokott a Magyar Nemzet, a Demokrata, a Vasárnapi Újság, a Hír TV és több más médium anyagaiban. Ennél ugyanis fontosabb Bencsik aggodalma, mert „ennyi észbontó baklövés már nem lehet véletlen”, a „tisztikar némely tisztje alkalmatlannak bizonyult a feladatára”, azaz repedések mutatkoznak, ha a Vezénylő Tábornok nem tesz rendet, s ez a választási győzelembe kerülhet. S ez egyértelműen jelzi, hogy egyre nehezebb a sokszínű jobboldalt összetartani, ehhez jól átgondolt stratégia és megfelelő kampány-taktika kellene.

A táboron belüli konfliktusokra utal a Fidesz választási listájának összeállítása, amelyben a régi alapítók helyét új arcok foglalják el, általános meglepetést kelt Mikola István második, Wittner Mária negyedik és Semjén Zsolt ugyancsak előkelő helye. Ez egyértelműen arra mutat, hogy a Fidesz a jobbszél felé nyit, miközben a jobbközép tábor – leginkább az MDF – igyekszik szabadulni a Fidesz szorításából. Azt pedig csak gyanítani lehet, hogy a kegyvesztettek miként viselik el mellőztetésüket.

¹⁴ Bencsik András: Nyílt levél a hadseregtábornokhoz. Demokrata 2006. márc. 9. 3.

A Fidesz-kampány a depresszió és a kormány lejáratása mellett erőteljes ígért-kampányba kezd. Megígéri az energia-árak szinten tartását, beígéri a 14. havi nyugdíjat, a tb-járulék tízs százalékos csökkentését, új munkahelyek teremtését, a gyógyszerárak befagyasztását (néhány esetben életkortól függően ingyenessé tételét, például a három éven aluli gyerekek számára ingyenes lázcsillapítót). A populista ígért-dömping mögött azonban nincs koherens kormány-program, helyette tökeellenes, piacellenes, liberalizmus ellenes jelszavak hangzanak el nemzeti utalásokkal („magyar szív”, „magyar ész”, „magyar föld”) vegyítve egy jó adag idegenellenességgel. Minden társadalmi rétegnek ígérnek valamit jobbközéptől a szélső jobbig, sőt a Kádár-kor iránt nosztalgizáló baloldaliaknak is (állami tulajdon, „vadkapitalizmus”, „luxus-baloldal”, szociális irigység). Az ígértetek összege meghaladja a négyezer milliárdot!

A kormány-koalíció kampánya lényegesen szolidabb, minden bizonnyal azért, mert a kormányfő-váltás erősen megosztja a koalíciót, s a koalíción belül az MSZP-t. Gyurcsányt sokan nehezen fogadják el, izgágának, kapkodónak, meggondolatlanak tekintik, s gazdagságát is ellenérzésekkel szemlélik. A párt népszerűsége mélyponton, platformjai egyre ingerültebbek és koncepciótlanok, s egyben tétovák. A köztársasági elnök-választás körüli esetlen politizálásuk jól mutatja ezt. Csak azért is egyetlen jelöltet állítanak, nem hajlandók tárgyalásra, a kompromisszumot elvetik, mire a liberálisok is megmakacsolják magukat, alternatív jelölt hiányában tartózkodásra szólítják föl az SZDSZ-es képviselőket, aminek azután két kivétellel a többség eleget is tesz. A következmény nyilvánvaló: az ellenzék jelöltje Sólyom László nyeri a választást.¹⁵

Gyurcsány lendületes programba kezd, s a „száz lépéssel” kimozdítja tétova pártját a szocialistáknál megszokott bénultságból. Új hangot, új szint és politikai módszert alkalmaz, s egyre inkább ő tematizálja a politikát a Fidesz helyett. Két éve van arra, hogy megfordítsa a kedvezőtlen tendenciát, és hogy ledolgozza pártjával a Fidessel szembeni közel húsz százalékos hátrányt. Feladata nehéz, de el kell fogadtatnia magát az MSZP-ben, s egyértelművé kell tenni a koalíciós együttműködést. Mindez 2006 tavaszára sikerül, a kampány finisére már fej-fej mellett áll a két nagy párt.

A kispártok inkább csak asszisztálnak ebben a kampányban, az MDF és az SZDSZ parlamenti bennmaradásáért küzd, a többiek pedig abban reménykednek, hogy meghalad-

¹⁵ Mind az MSZP mind pedig az SZDSZ számára igen tanulságos lehet ez az esemény. Az MSZP egyetlen jelöltben: Szily Katalinban gondolkodik, s nem hajlandó más, Szilynél esetleg esélyesebb személyt alternatívaként megnevezni. Az SZDSZ viszont ragaszkodik ahhoz, hogy legalább két személy közül választhasson, ezért elutasítják az MSZP egyetlen jelöltjét. Ez a választás tanulságos a jobboldal számára is; néhány átszavazó miatt „vakondoknak” nevezik az MDF tagjait a Fideszesek, s ez tovább erodálja a két ellenzéki párt különben sem felhőtlen kapcsolatát.

hatják az állami támogatáshoz szükséges egy százalékot. Több szakértő úgy látja, hogy kétpárti parlament fog összeállni, a „kicsiknek” esélyük sincs ebben a kiélezett jobb-bal megosztottságban.

Az MDF hangvételében szolid jobbközép álláspont érvényesül, átgondoltabb gazdaságpolitikát, az államadósság csökkentését, s egy „normális” ország képét állítják előtérbe. Igyekeznek megőrizni a párt integritását, s keményen ellenállnak a Fidesz okkupációs kísérleteinek. A Fidesz így is újabb csoportokat szakít le a pártból, azonban Lezsákék átülése sem roppantja össze sem az MDF-et, sem Dávid Ibolyát. Az elnökasszony állja a nemegyszer útszéli kritikákat, s nemegyszer visszavág, például Orbánt „kisgömböcnek”, tekinti, s nevezi, amely mohóságában mindent fölfal s végül póruul jár.

Az SZDSZ a piacgazdaság talaján állva neoliberais gazdaságpolitikát hirdet, azonban az ígélet-versenyből – ha szolidabban is – kiveszi részét. Adócsökkentést, egy-kulcsos adórendszert hirdet, valamint az államháztartás rendbetételét.

Több kispárt is megmutatja magát esetenként, az OCÖ¹⁶ etnikai pártként országos listát állít, újra színre lép a Centrum, a Munkáspárt Orbán mögé áll, a MIÉP és a Jobbik pedig megszokott politikáját nyújtja, s ez az agresszív kommunisztázásban, s időnként a Fideszrel kapcsolatos elégedetlenségükben nyilvánul meg. Például: „A Fidesz már a 2002-es kampányban is az ellene is alkalmazott »ragadd el« módszerhez folyamodott, elsősorban a MIÉP-szavazók magához bolondításával. Gátlástalanul használták a MIÉP radikális nemzeti jelszavait, megbízott újságíróik radikálisabbak és keményebbek voltak mindenkinél, és a Fidesz hagyta, hogy ezt a hangot a sajátjaként értékeljék a választók. Közben eszébe sem jutott ezeket a radikális gondolatokat megvalósítani. Ez ma is így van. De ma már a kétpártrendszer éles küzdelmeiben, elvakultságában erkölcstelenebb és gátlástalanabb lépésekre is elszánják magukat egyes Fidesz-képviselők vagy MIÉP-ből átpártolt renegátok.”¹⁷

Persze az elégedetlenségét is lebegteti a MIÉP – a későbbiekben egyaránt felmerül náluk a választás második fordulójától való távolmaradás, valamint a Fidesz melletti szavazás is.

¹⁶ Országos Cigány Önkormányzat, Kolompár Orbán vezetésével.

¹⁷ Csurka István: Viszonyunk a Fideszhez. Hegyvidéki Turul A II. ker-i MIÉP időszakai szórólapja 2006. március

A kampány-finis

A választás első fordulóját megelőző két hétben a szokásos és megszokott jelenségek (plakátok megrongálása, rémhírek terjesztése, az ellenfél mocskolása) mellett három fontos erőpróbára is sor került: politikai nagygyűlések, miniszterelnök-jelöltek kétpárti illetve négypárti vitái.

A nagygyűlések esetében a két nagy párt összecsapására már a gyűlés időpontjának megválasztásában is sor került. Az MSZP április másodikára tűzte ki gyűlése időpontját, mire fáziskéséssel a Fidesz is ugyanezre a napra jelentette be a sajátját. Ugyan térben a két demonstráció elkülönült volna egymástól (Andrássy út – Hősök tere az MSZP számára, Kossuth tér a Fidesz számára), azonban a két egymással kevésbé rokonszenvező tömeg azonos időben való megjelenése veszélyforrást jelenthetett. Némi szópárbaj után az MSZP kitért a Fidesz elől, s gyűlését áttette április 1-re.¹⁸

A pirosba öltöztetett Andrássy úton az MSZP a demokrácia védelmére és a szavazáson való részvétel fontosságára hívta föl választói figyelmét.¹⁹ A baloldal hasonló demonstrációt már nagyon régen nem tudott szervezni, ezúttal sikerült egy show-elemekkel elegyített majális jellegű rendezvényt szervezni. Gyurcsány nagyon oldott és közvetlen volt, együtt énekelt a tömeggel, s beszéde is jól alkalmazkodott a körülményekhez. Az „Igen! Igen!” jelszó a „Húzzunk bele!” szlogennel egészült ki, s magabiztos, győzelmet váró rendezvény kerekedett ki az egészből. Tény, hogy a szocialisták (és leendő koalíciós partnereik) hasonló, önbizalmat növelő demonstrációban a Charta tüntetés óta nem részesültek, s ennek erős pszichés hatását nemcsak a résztvevők, hanem a képernyő előtt ülők is átélhették.

Egészen másként nézett ki április másodikán a jobboldali ellenzék nagygyűlése. A Kossuth tér narancssárgába öltözött, s hatalmas tömeg demonstrált Orbán mellett.

Show-elemekben itt sem volt hiány, azonban az oldottság, a spontaneitás teljességgel hiányzott. A gondosan felépített koreográfiában percenként, félpercenként váltották egymást a jobboldal prominensei, „Hajrá Magyarország!” kiáltásokkal zárták bemutatkozásukat.²⁰ Egyikük-másikuk hosszabb szöveget is mondott; Kerényi például azt, hogy a kom-

¹⁸ A MIÉP tervében is szerepelt a fenti időpontra (ápr. 2.) nagygyűlés tartása, s ezzel Csurka szerint harapófogóba zárhatták volna a baloldali demonstrálókat.

¹⁹ Remény és riogatás. 168 óra 2006. április 6. 6-11.

²⁰ „Az emelvényen uszkve félpercenként váltják egymást a polgári mitológia fontos alakjai, akik jobbára lakóhelyük buzditásával hangolják a közönséget. Hajrá Káli-medence, hajrá Hegykő, hajrá Budaliget, hajrá Kolozsvár, hajrá Lakitelek, hajrá Ninive (Eperjes színművész persze), továbbá hajrá Operaház, hajrá néptáncosok, hajrá nők, hajrá cigányok. Hajrá magyarok!” i.m. 10.

csi csalt, a komcsi csal, a komcsi csalni fog, Szentmihályi-Szabó pedig a miniszterelnököt gyalázó versét olvasta föl. Orbán beszéde jól illeszkedett ebbe a közegbe, mindenkire szóló akart, de semmi újat nem tudott mondani. A gyűlést a Székely Himnusszal zárták a résztvevők.

A kampány-finis következő állomása a kétszeri miniszterelnök-jelöltek párbeszéde volt: egy Gyurcsány-Orbán és egy négy párti „párbeszéd”. A párbeszéd idézőjelbe kívánkozik, hiszen mindkét eseményt erősen korlátozták (tematikában, lehetséges hivatkozásokban, időben, szemléltetőeszközök alkalmazásában). A rendezők még arra is ügyeltek, hogy kiegyenlítsék Gyurcsány és Orbán magassága közötti különbséget, azaz azonos magasságúaknak mutassa őket a TV. A vita időpontját sokáig lebegtették, Orbán például szívesen vitázott volna a választás két fordulója között, s vitatták a vita témáit és természetesen körülményeit. Az előkészületek ismeretében sokan egy szellemes, előre lejátszott vitára gondoltak, azonban nem így történt. Gyurcsány elemében volt, magabiztos, koncepciózus, felkészült. Orbán viszont szokatlanul szürke, tétova, mintha előre feladta volna a vitát. Jellemző, hogy kerülte Gyurcsánnyal a szemkontaktust, s mintha nem is lenne partnere, a kamerának beszélt. Különbösen szürke volt és félénk, ami nála szokatlan. Ebben a vitában derült ki, hogy Orbán a választást megelőző években nem volt kitéve hasonló próbáknak – a parlamentet és a parlamenti vitákat három évig fumigálta, nyilvános szerepléseit pedig saját rajongói körében tartotta, s így nem volt felkészülve ellenvéleményre, vitára, nem tudott mit kezdeni ellenfelével. A vita így egyértelműen Gyurcsány fölényével zárult. E vita után többen gondolták úgy, hogy Gyurcsány túlnyerte magát, s túlságosan agresszív volt a gyámolításra szoruló Orbánnal szemben, s mindez a nézőkben a vesztes iránti szimpátiát válthatja ki. Nos, nem ez következett be, Gyurcsány hívei megerősítést kaptak, hogy végre van egy baloldali politikus, aki nemcsak felveszi a kesztyűt, hanem eredményesen száll szembe a karizmatikus Orbánnal, s ez előrevetíti a választás sikerét. Ezzel szemben Orbán hívei – a teljesen elfogultakat kivéve – nem értették vezérük gyenge teljesítményét. Többek véleményét elfogadva, valószínűleg itt lett végérvényes a kormánykoalíció győzelme.

Ezután volt még egy vita, a négy parlamenti párt miniszterelnök-jelöltje mondott véleményt néhány kardinális kérdésben. Ez a négy személy közötti „párbeszéd” még a Gyurcsány-Orbán vitánál is kötöttebb volt, érdemi vita nem alakult – nem alakulhatott ki – az érintettek tökéletesen elbeszéltek egymás mellett néhány előre szigorúan rögzített kérdésről, természetesen megszabott időtartamban.

A nagyok esélyeit mindez aligha befolyásolta, viszont alkalmat adott a kicsiknek a közszereplésre. Dávid Ibolya nagyon jól használta ki ezt a lehetőséget, s így ez az MDF parlamentben maradásához minden bizonnyal hozzájárult.

Kampány a két forduló között

A választás első fordulóját a koalíció nyerte. A területi listákra leadott szavazatok

aránya:	MSZP	43,21%
	Fidesz-KDNP	42,03%
	SZDSZ	6,50%
	MDF	5,04%.

E négy párt bejutott a parlamentbe; rajtuk kívül szavazatokat kapott még a MIÉP-Jobbik 2,20, a Magyar Szocialista Munkáspárt 0,41 és a Centrum 0,32 %-ot, s néhány kisebb párt, például az MCP Roma Összefogás Párt 0,08 %-ot. Az egyéni listákon az MSZP-SZDSZ 38, a Fidesz-KDNP 28 mandátumot szerzett, így a második forduló előtt a kormánykoalíció 113 képviselői mandátuma állt szemben a Fidesz-KDNP 97 mandátumával. A választás ezzel még nem dőlt el, azonban valószínűsíthető volt, hogy a Fidesz nem fog 75 mandátumot szerezni a még kiadó 110 lehetőségből. A kormánykoalíció pártjai visszafogottan ünnepelték első fordulás győzelmüket, a Fidesz viszont csalódással konstataálta a vereséget. A választások éjszakáján Orbán deklaráálta: „Harcolni fogok és harcoljatok ti is! ... Én maradok, fent vagy lent, mindig maradok, mert ez nem jutalom, vagy hűség kérdése ... A helyzet úgy áll, hogy nekünk nincs hova visszavonulnunk.”

Sokakban felsejlett a 2002-es két forduló között totális kampány, amelyben az akkori Orbán mindent elsőpró lendülettel csaknem megfordította a végeredményt. Ez a lendület azonban ezúttal elmaradt, helyette egy szolidabb remény következett, reális győzelemre van esélyük, ha az egyéni listákon legalább 75 mandátumot szereznek. Ennek „egyetlen” feltétele az MDF jelöltjeinek visszaléptetése. „A választások első fordulója után egyértelművé vált, hogy a MSZP és az SZDSZ nem képes a mandátumok többségét megszerezni. Az új polgári kormány megalakulása a Magyar Demokrata Fórumon múlik” – írta Orbán Viktor Dávid Ibolyának a koalíciós együttműködését szorgalmazó levelében²¹. Az MDF ebben a kontextusban a bűnbak szerepét kapja, hiszen ha a második forduló nem hoz fordulatot, azt nyilvánvalóan az MDF-nek és Dávid Ibolyának a makacssága okozza.. Gémesi György

²¹ A koalíció kész a folytatásra, Dávid Ibolya nemet mondott a Fidesznek Népszabadság 2006. április 11. 2.

személyében újabb MDF-es politikust állítanak szembe Dávid Ibolyával.²² Mindez meg sem közelíti a totális kampányt, az újraszavazás követelését, a voltaképpen mi győztünk mentalitását, amelyet 2002-ben tapasztalhattunk. Ezúttal egyértelművé válik a Fidesz elbizonytalanodás, s ebben Orbánnak fő szerepe van. Az MDF permanens támadása (amely különben indokolatlan, mivel az MDF-es politikusok visszaléptetése esetén sem várható a Fidesz győzelme) mellett megfogalmazódik Orbán lemondása a miniszterelnök-jelöltségről Csányi Sándor, majd Bod Péter Ákos neve merül föl majd a Fidesz azt hangoztatja, hogy csak a második forduló után nevezi meg a miniszterelnök-jelöltjét. Erre különben nem volt még példa az új demokrácia választásaiban, hogy miniszterelnök-jelölt nélkül indult volna valamelyik nagyobb párt a választás második fordulójába. Orbán lemondását különben a szakértők többsége kapitulációs hibának minősítette a későbbiekben.

A kormánykoalíció eközben 2002-től eltérően, folytatja a kampányát vidéklátogatások, nagygyűlések keretében. Az eredmény nem marad el, a kormánykoalíció megerősíti győzelmét a második fordulóban, s kényelmes mandátum többséget szerez a parlamentben, az ellenzékben maradt jobboldal pedig abban bízhat, hogy ezúttal is „veszítettünk, de nem győztek le minket.”

A választási eredmények és a kampány tanulságai

Minek köszönheti győzelmét a szoclib. baloldal, s miért veszített a Fidesz-KDNP jobb? Nyilvánvalóan nem az MDF „pártütése” a vereség oka. Azonban mielőtt az eredmények értékelésébe kezdenénk, néhány megjegyzést kell tenni. A területi listás szavazásokon az MSZP mindössze 1,18 %-kal előzte meg a Fideszt, az SZDSZ pedig 1,46 %-kal az MDF-et. A jobb- és baloldal különbsége nagyon nőtt az egyéni választókerületek eredményeivel, mégsem tekinthető túlságosan jelentősnek. A Fidesz meg tudta őrizni választói táborát, s mandátum-számban is a 2002. évi választással azonos teljesítményt produkált.

Végül a mandátumok megoszlása:

- 190 MSZP
- 20 SZDSZ
- 11 MDF
- 141 Fidesz
- 23 KDNP,

²² Ezügyben Roszik Gábor nyílt levélben arra kéri Gémesit: „Azt kívánom és kérem, hagyd békén a Demokrata Fórumot, lépj át a Fideszbe, ott van még mit megosztanod. De ezt nem kívánom nekik sem.” Népszabadság, 2006. április 14.

és egy független (Gyenesei István – Somogyért Szövetség). Négy helyett tehát ötpárti parlament alakult meg, miután a KDNP igen ügyes helyezkedéssel, a Fidesz hátán – közös jelöltek állításával – bekerült a parlamentbe és ott igényt tartott önálló frakció alapítására. Így jött létre a baloldal kényelmes, 35 mandátumos többsége, ez viszont jelentősnek mondható.

A másik megjegyzés a győztes és a vesztes blokkot illeti, a Fidesz veresége vagy a baloldal győzelme volt-e a választási eredmény meghatározója. Többen úgy vélik, hogy nem a baloldal győzött, hanem a Fidesz szenvedett vereséget, s ez utóbbi volt a meghatározó. A média is ezt a koncepciót sugallta, több szó esett a Fidesz vereségének okairól mint a győztes koalíció sikeres szereplésének körülményeiről, mintha a végeredmény csakis a jobboldalon múlt volna, s a baloldalnak csak epizódszerepe lehetett. Ez így természetesen nem igaz, a választás kimenetelét – a vereséget és győzelmet egyaránt – mindkét blokk teljesítménye motiválta. A Fidesz ezúttal szürkébb és ötletlenebb volt a megszokottnál, s ebben Orbánnak, a karizmatikus vezérnek komoly felelőssége van. A másik oldalon viszont Gyurcsányban egy energikus, önbizalommal teli vezetőt talált az MSZP, akinek kétségtelenül nagy érdeme van a győzelemben. Sikerült elfogadtatnia magát a párt belső ellenzékével, eredményesen tematizálta a politikát, s minden tekintetben állta a versenyt Orbánnal. Az MSZP pedig minden belső vitája, civakodása ellenére – mint korábban többször – ezúttal is „összetartott”, egységes pártként állt ki Gyurcsány mögött, s a koalíció érdekében.

A kampány jellegzetességeit az alábbiakban összegezhetjük:

1. Negatív kampány.

Ez tulajdonképpen az első demokratikus választás óta kontinuos. Az 1990. évi parlamenti választás kampányát erős antikommunizmus jellemezte, amely azóta különböző intenzitással folyamatosan jelen van a kampányokban. E mellett az ellenfél lejáratása, a mindent opponáló mentalitás elsősorban a Fideszt jellemezte, különösen 2002 előtt (és után), de nem volt mentes ettől a többi párt sem. Konszenzus keresés helyett állandósult a konfrontáció, a mi képviseljük a jót, az igazat, az ellenfél viszont hazudik, megfigyel bennünket, félrevezet stb. Különösen 1998 után erősödött föl az a hangnem (egészpályás letámadás és más szlogenek). Az ellenfél politikusainak kompromittálásában is a jobboldal jeleskedett; a pufajkás Horn, a D 209-es Medgyessy, a tőkés, dúsgazdag Gyurcsány – ezzel szemben balról Orbán bánya-ügyei, a Tokaji „szőlő-csaták” álltak. S természetesen minden kisebb hibát, elszólást, baklövést mindkét oldal azonnal kihasználta (arab terrorista focisták,

öregecske feleségek, szemben az idegenszerűekkel vagy éppen a genetikailag kódolt jelenségekkel). 2006 kampányában új elemként jelent meg a „rosszabbul élünk, mint négy éve” szlogen, s heteken át ezzel ostromolták a lakosságot. A negatív kampánynak azonban van egy nem kívánt következménye – ha nem igaz, vagy ha nem tartalmazza az igazság bizonyos elemeit, könnyen visszaüthet. Ez a bumeráng effektus jellemezte a 2006-os kampányt is és ezt a Fidesz is – igaz, későn – érzékelte.

2. Populizmus.

A kampányban valószínűleg a világon mindenütt ígérek tömegével próbálják maguk mellé állítani a választókat. 2006-ban Magyarországon is ez történt, kormánykoalíció és ellenzéke egymást licitálta túl az ígéretdömpingben. (Nem mintha 2006 előtt nem ez történt volna, legfeljebb az ígérek mennyisége volt kevesebb.)

A Fidesz igen érdekes kommunikációt folytatott, egyfelől hónapról-hónapra emelte ígéreteit, másfelől pedig az államadósság radikális csökkentését kérte számon a kormánykoalíción. Az MSZP – kénytelen, kelletlen? – beszállt az ígérlet-versenybe, igaz a Fidesz-ígérleteknél jóval kevesebbet ígért, s az SZDSZ is, bár szolidabban részt vett a versenyben (adócsökkentés, egykulcsos adó stb.)

A Fidesz szüntelenül a gazdaság válságáról beszélt, s ebben a nagyarányú, növekvő államadósság nemzetközi visszhangját is felhasználta, a kormánykoalíció viszont a „dübörgő” gazdaságot hangsúlyozta.

A választópolgár pedig kapkodta a fejét a homlokegyenest ellentétes helyzet értékelésén. A tájékozottabbak viszont jól látták, hogy a gazdaság válsága és dübörgése egyaránt valótlan, viszont valóságos az államháztartás deficitje, amelynek valóságos adatait a kormánykoalíció csak a választás után hozta nyilvánosságra. (Kérdéses, hogy a nagyarányú deficit elismerése mennyire befolyásolta volna a választás eredményét, s mennyiben tekinthetők reálisnak a kormány ebbéli félelmei.)

Az ellenzék másik populista megnyilvánulása a nemzet ügye volt. Nemzet, Kárpát-medence magyarjai, a magyarság, a Székely Himnusz állt szemben a tőkét, s az idegen tőkét kiszolgáló kormánnyal, a globalizációval és a nemzetietlen kommunistákkal. A kommunizálás ismét fölerősödött ebben a kontextusban. Az egyházak ismételten kemény politizálásba kezdtek az ellenzék mellett. A katolikus klérus imaévet hirdetett meg, mert nagy bajban van a nemzet, s csak a gondviselés tud rajta segíteni. (Mellesleg imaévet csak nagy katalizmus idején volt szokásos hirdetni.)

A populista megnyilvánulásokat a depressziós kampányon túl szociális szlogenek egészítették ki. A gazdagok, a tőkésék kifosztják a társadalmat hangsúlyozták számos alkalommal, nemegyszer xenofób hangszíval. Miből gazdagodott meg Gyurcsány, hogyan jutott Demszky tengerparti nyaralóhoz, stb. Valószínűsíthető, hogy a gazdagok iránti ellen-szenvet, amely a rendszerváltás óta jelen van a magyar társadalomban tovább növelte ez a hangulatkeltés.

3. A kampány ezúttal nélkülözte a komoly programokat. A kormány mindössze azt hangsúlyozta, hogy ismét hatalomra kerülve megvalósítja a másfél évtizede esedékes reformokat az oktatásban, az egészségügyben és a közigazgatásban. Kisebb államot akarnak, de mindez nem jelent megszorításokat. Az SZDSZ a jövőt, és az új nemzedékek érdekét akarta szimbolizálni Kovács Pistivel, akit a liberálisok kampány-arcuknak tekintettek. Kérdéses, mennyire volt ez szavazatnyerő az SZDSZ számára.²³

A Fidesz újra meg újra a gázárakkal, gyógyszerárakkal operált, meg a radikális tb járulék csökkentéssel, amely munkahelyeket teremt és csökkenti az államháztartás deficitjét. Komoly programot azonban ők sem dolgoztak ki, így retorikájukban maradt a kormány szüntelen opponálása meg a populista ígéretdömping.

Az MDF pedig "normális" Magyarországot akart, s deklarálta, hogy sem Orbánt, sem Gyurcsányt nem segíti hatalomra. S gyakran deklarálták azt is, hogy a többi párttal szemben ők értékalapokon álló politikát képviselnek, s ezt számukra az „Antalli örökség” jelenti.

Tehát nem programok feszültek egymásnak, hanem az ellenfél lejáratása, személyek támadása és ígéretek minden mennyiségben.

4. Az Orbán-rejtély.

Ebben a kampányban Orbán csak halvány mása volt korábbi önmagának, a dinamikus, hatalomra törő vezérnek. Mintha feladta volna, hiszen a kampány végkifejletében – a legfontosabb időben – lemondott miniszterelnök-jelöltségéről, ami sokak számára teljesen érthetetlen volt. Ehhez járult néhány szerencsétlen megjegyzése, visszavonulásának lebegtetése, s meglepő káderpolitikája. Megkopott volna? Ez érthető lenne, hiszen másfél évtizede állandóan reflektorfényben állt. Ugyanakkor az is igaz, hogy került a nyílt vitákat, a parlamenti üléseket és csakis saját táborában, a megszokott közönség előtt szerepelt nyilván-

²³ Inkább félig tréfás, félig komoly ötlet volt ez. Jól példázta ezt az ambivalenciát az, amikor Kovács Pisti biciklit remélt a választástól.

nosan. 2006 kampánya előtt túl volt már sok erőpróbán, s többnyire állta a sarat, azonban másfél évtizedig élen maradni, belső és külső ellenfeleit megfelelően kezelni nem kis feladat. Orbán személyi karrierjében – a Fidesz életében is – voltak már korábban is törések, azonban ezek nem okoztak akkora traumát mint a 2002. évi vereség. Ezt nem heverte ki Orbán, és ez nyomta rá bélyegét a 2006. évi kampány egészére. Mi lesz, ha ezúttal sem sikerül hatalomra jutni? 2002-t még lehetett az ellenfél csalásával magyarázni – négy évvel később azonban ezt már nem lehet újra felhasználni. A polgári körök nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, a régi Fidesz belső magja Orbánhoz hasonlóan megkopott, elhasználódott. Jellemző, hogy a választás után több prominens nem vállalta a frakcióvezetést, s így új emberként Navracsicsra maradt ez a poszt. Orbán érezte, hogy új emberekre van szüksége, de káderpolitikáját elkapkodta, az új személyeket rosszul választotta meg, lásd Mikola miniszterelnök-helyettest, a „nemzet orvosát”. Az MDF parlamenti párt lett saját erőből is, s nem paktált le a Fidesszel. Sérelmei túlságosan mélyek. Az abszolút Fidesz kollaboráns KDNP a választást követően ragaszkodott az önálló frakció alapításához, s ezt Orbán, bár szándékában állt, nem tudta megakadályozni. E két párt jövőbeni együttműködése ma még nem látható következményekkel járhat. S bár a Fidesz belső ügyei eléggé elzártak a nyilvánosság elől, azt sejteni lehet, hogy nagy a belső bizonytalanság.

A vereséggel igazán még nem néztek szembe, s az egyes vezetők felelősségét még nyilvánvalóan föl sem vetették. Ugyanakkor elbizonytalanodás tapasztalható számos területen. A Fidesz kulcsfigurája változatlanul Orbán Viktor. Kérdés, hogy ő mit akar, és mit tud tenni a következő években.